

Den symboliska interaktionismen - en sociologisk teori om identiteten

Människan är en social varelse. Även när du känner dig individuell, som en egen individ, eller är privat och personlig, så kan detta ses som ett uttryck för din *socialitet*. Individ och samhälle kan inte skiljas åt. De är, enligt den symboliska interaktionismen, som två sidor av samma mynt. Det ena är inte viktigare än det andra. Det viktigaste begreppet i den symboliska interaktionismen är identiteten - självuppfattningen. Detta är inte riktigt samma sak som självförtroendet. Men vi börjar där, med självförtroendet.

Självförtroendet

Alla människor vill ha ett bra självförtroende, men vad är det då som gör att inte alla har det? Hur får man egentligen ett bra självförtroende? Att barn vill bli villkorslöst älskade håller du säkert med om. De vill bli älskade precis som de är utan speciella villkor. Ett barn som blir älskat ofta och villkorslöst får naturligtvis en känsla av att vara en värdefull person. Och detta skulle kunna vara grunden för ett bra självförtroende. Men så där enkelt är det ju inte i verkligheten.

Krav

Uppfostrare ställer krav på sina barn. För att bli älskat kan inte barnet bete sig riktigt hur som helst. I utvecklingen av ett självförtroende krävs därför att barnets uppfostrare ställer *rimliga* krav på barnet. Termen krav låter nog lite negativt för många svenskar. Men vi bör i sammanhanget inte lägga något speciellt värde i ordet. 'Krav' betyder bara en uppmaning att göra en viss sak eller att låta bli att göra en annan. Och för att uppmaningen skall kännas som ett krav, fordras förstås att den följs av någon typ av *sanktion*. En sanktion är en bestraffning eller en belöning. Det finns olika grader av bestraffningar och belöningar: vissa känns mer tvingande, andra mindre.

Överkrav och underkrav

Vad är då ett rimligt krav? Detta bör föräldrar, lärare och andra uppfostrare, ständigt fundera över. Krav som barnet inte klarar av att uppfylla kallar vi *överkrav*. Det säger sig självt att varje sådant krav leder till ett större eller ett mindre misslyckande. Men även motsatsen, *underkrav*, leder på sikt till misslyckanden. Underkrav är alltså ett krav som ligger under den nivå som ett barn skulle kunna klara. Om barnets uppfostrare ofta kräver för lite av barnet, så utvecklas inte barnet optimalt vilket leder till en sämre förmåga. När det så möter en situation som kräver en prestation som barnet inte klarar, då kommer det att misslyckas. Misslyckandet lever kvar som ett obehagligt minne och det påverkar barnets självförtroende negativt. Vi ser nu att också underkrav på sikt leder till sämre förmåga, risk för misslyckanden och dåligt självförtroende.

Ett misslyckande känns inte bra. Det finns kvar som ett obehagligt minne och det påverkar vårt självförtroende negativt. Det vi lyckas med känns däremot bra och vi minns sådana situationer som behagliga minnen. Detta påverkar vårt självförtroende positivt.

George Herbert Mead

Mellan åren 1894 och 1931 föreläste George Herbert Mead vid universitetet i Chicago. Han anses vara kanske den viktigaste grundaren av den symboliska interaktionismen. Namnet ”den symboliska interaktionismen” visar vad det handlar om. Via språket (symboler) har människorna kontakt med varandra. Språket är kanske den viktigaste interaktionen. *Inter* betyder mellan. *Aktion* betyder handling. Språket är symboliska handlingar människor emellan. Människor handlar medvetet. Hon hanterar sin framtid och det viktigaste verktyget är hennes identitet - självuppfattningen.

Varifrån kommer vår självuppfattning?

Det är den familje- och samhällskultur där vi växer upp, som talar om för oss vilka personliga egenskaper vi har. Precis på samma sätt som vi lärt oss att hantera tingen i vår omvärld genom att bli medvetna om deras egenskaper, så har vi lärt oss att hantera oss själva. Förmodligen börjar det med skillnader. Det lilla, nyfödda och hjälplösa barnet upplever sig som ett med sin omgivning. Med tiden lär det sig att skilja på olika upplevelser. Mörkt och ljukt - varmt och kallt - hårt och mjukt. Mamma kommer och går. Först märks den skillnaden bara som just en skillnad. Snart står det klart för barnet att det är samma mamma som kommer och går. Barnet har upptäckt en likhet mellan händelser. På detta sätt startar barnets klassificering av sin omvärld och sina upplevelser.

Vem är då jag - egentligen?

Denna fråga är, enligt den symboliska interaktionismen, felaktigt ställd. Det finns inget ursprungligt ”jag” någonstans djupt inne i mig själv. Jag är ingenting annat än den jag varit. Och den uppfattning jag har om mig själv, min identitet, har jag lärt mig av andra. Men hur kan detta vara möjligt? Jag vet ju att jag inte alltid har varit ”mig själv”. Ibland har jag medvetet spelat en roll, t.ex. för att få en fördel. Jag kanske har snattat i affär, men inte är jag väl därför en tjuv? För att bättre förstå den symboliska interaktionismen, skall vi nu först se lite närmare på vad som händer när vi lär oss egenskaperna hos saker och ting i vår omvärld.

Hur vi lär oss begrepp

Ett barn lär sig språket genom att uppfatta skillnader och likheter. Det är troligt att barnet först uppfattar skillnader. Exempel på sådana skillnader är varmt/kallt, torrt/vått, ljukt/mörkt eller bullrigt/tyst. Likheterna i livets mångskiftande situationer är kanske inte lika lätta att urskilja. Men att uppfatta dessa likheter är en nödvändig förutsättning för att vi överhuvudtaget skall kunna använda det mänskliga språket. När vi använder språket så bortser vi från många av de skillnader som finns

och lägger ofta större vikt vid likheterna. Exempel på sådana likheter som små barn uppfattar är lukten av mammas varma famn, utseendet på pappas ansikte och det egna sovrummet, som är samma rum trots att det inte ser riktigt likadant ut idag jämfört med igår.

Senare, när barnet uttalar sina första ord, har det kopplat samman upplevda likheter med ljud, t.ex. åsynen av mamma med ljudet ”mamma”. Ett begrepp som syftar på en enda sak eller företeelse, kallas namnbegrepp. Namnbegrepp är alltså de mest konkreta begrepp som finns. Först senare i livet uppfattar barnet att det finns många mammor i världen. Då har begreppet blivit abstraktare och har därmed fått ett större omfång.

Vi begriper med begrepp. En gång har vi alla lärt oss vad en stol är. Även om det kan vara svårt att på ett korrekt sätt räkna upp vilka egenskaper som stolar har, så vet vi ändå vad en stol är. Genom att vi vet egenskaperna hos stolen så kan vi också använda oss av den. Är vi trötta i benen så vet vi att den kan kännas underbar att sitta på. Vi vet hur vi skall sätta oss och det klarar vi utan att välta omkull den. Och vi sätter oss inte på stolen om den ligger upp och nedvänd. (läs ”Nasse hittar en stol”, Nordqvist)

Hur har vi lärt oss stolens egenskaper? Som små lärde vi oss ordet stol som ett namn på en viss sak. Vi började kunna se att det finns skillnader. Därefter såg vi att det fanns många liknande saker som mamma, pappa och alla de andra kallade stol. Vi började kunna se att det finns likheter. Vi såg hur de använde stolarna till att sitta på och ibland t.o.m. för att stå på. Ibland blev vi själva tillrättavisade när vi försökte använda en stol på ett felaktigt, kanske riskfyllt sätt. Vi lärde oss till slut att alla stolar har vissa egenskaper gemensamma. Vi var nu mycket säkrare på att det finns likheter. Efter mycken möda kunde vi så hantera stolen som ett ”verktyg”. Vi fick begrepp om stolens egenskaper, vi begrep den *som någonting* alldeles speciellt.

Identiteten - din självuppfattning

Fundera nu en liten stund på alla de saker och ting som du har begrepp om. Denna otroliga mängd företeelser har du lärt dig att hantera genom att du vuxit in i ”språkkulturen”. På samma sätt har du lärt dig begreppet om dig själv. Detta ditt självbegrepp kallar vi nu din *identitet*.

Som nyfödd är barnet relativt tomt. De har ingenting att koppla ihop med det ljud som hörs när någon uttalar dess namn. Sitt eget namn hör barnet oftast i situationer när andras uppmärksamhet riktas mot det. Det kan vara när barnet gör något med någon kroppsdel, t.ex. handen eller foten. Så småningom lär sig barnet att koppla samma sina egna ben, armar, huvud, mun, etc., med sitt eget namn. På så sätt växer en medvetenhet fram om att alla dessa olika saker hör ihop. Detta är enligt den symboliska interaktionismen självuppfattningens första stapplande steg.

Din identitet är din självuppfattning, alltså så som du uppfattar dig själv. Om någon frågar dig vem du är, börjar du tänka på vilka egenskaper som du har. Först tänker du kanske på dina fysiska egenskaper; hårfärg, längd och ansiktskännetecken. Men vill du ge ett utförligare svar på frågan, måste du också räkna upp dina personliga egenskaper; att du är klartänkt, hjälpsam, kanske lättretad och mörkrädd.

Att veta vem man skall vara

I normala fall utvecklar barnet sin identitet i en social miljö som ger relativt entydiga signaler. För att göra barnet till en ”civiliserad” människa, förser föräldrarna barnets olika beteenden med bestämda värden. Somliga beteenden är bra, andra dåliga. Med små pannrynknningar, tonfallsändringar, ansiktsuttryck och ingripanden, fostrar föräldrarna barnet till samhällsmedlem (observera att motsatsen till medlem är ”motlem”). Om denna fostran sker med kärlek och konsekvens, utvecklar barnet sin identitet och lär sig vad som är bra och vad som är dåligt i den kultur där barnet växer upp. Självbilden blir tydlig och barnet lär sig vilka egenskaper som *andra* anser att det har. Om *de andra* är realistiska, får barnet en realistisk självbild och lär sig t.ex. att det har både bra och dåliga egenskaper. Barnet vet därmed vem det skall vara. Det känns tryggt. Barnet har som man säger ”hitat sig själv”.

Behovet av en tydlig identitet

Vi har alltså behov av en tydlig identitet. Motsatsen är en suddig identitet. Med detta menas att man inte har fullt klart för sig vad man är. Detta innebär en mycket obehaglig känsla av tomhet. Man saknar begrepp om sig själv, och det man inte begriper det kan man inte hantera.

Tänk dig att du som barn hade en snäll hund till lekkamrat. En dag, plötsligt och oväntat, knuffar den omkull dig. Det gör ont. Efter denna händelse är du mycket avvaktande. Du vågar inte närma dig hunden eftersom du inte längre är säker på hur den skall reagera. Du är nu osäker på vilka egenskaper som den har. Din osäkerhet gör att du inte längre kan hantera situationen. Du har dessutom inte längre något ”hundförtroende”. På samma sätt fungerar ditt självförtroende, enligt den symboliska interaktionismen. Vet du inte vem du är så kan du inte hantera dig själv och du kan inte bygga upp ett självförtroende.

Hur skapas den tydliga identiteten?

Tänk dig nu att du som barn först får reda på av dina föräldrar att du är en riktig liten ”gulleplutt”. Att du är sötast i hela världen. Att du luktar godast och att du är den underbaraste varelse som någonsin funnits. Du utvecklar med tiden detta begrepp om dig själv, en tydlig identitet eftersom du blivit konsekvent bemött. Din identitet talar om för dig att du har sådana egenskaper att du villkorslöst kan räkna med mat, husrum, kärlek och omvårdnad. Du lägger upp ditt sätt att leva med detta som utgångspunkt och blir naturligtvis en levnadsglad människa som vågar bjuda på sig själv. Du uppfattar dig som en värdefull person eftersom du har fått en entydig och konsekvent bild av detta. Denna tydliga bild hjälper dig att handla på ett konsekvent sätt i olika situationer.

Hur skapas identitetstvivel?

Ett barn som blir inkonsekvent bemött av sina föräldrar blir naturligtvis osäker på sin identitet. Ena stunden får barnet beröm när det gör en viss sak. Nästa stund blir samma beteende bestraffat.

Barnet tar en kaka utan att fråga. Mamma råkar vara på gott humör och säger: ”Duktigt att du äter så bra”. Barnet tänker: ”Jag har en egenskap som mamma tycker om. Jag är ett duktigt barn”.

Nästa dag är mamma på dåligt humör. Barnet tar en kaka utan att fråga. Mamma blir arg och skriker: ”Din lilla tjuv. Vem har lovat dig att ta en kaka?” Barnet stelnar till av skräck och tänker: ”Hurudan är jag egentligen? Ena stunden är jag ett duktigt barn. Nästa stund är jag en tjuv. Jag vet inte vem jag är - egentligen.”

Enligt den symboliska interaktionismen, är inkonsekvent uppfostran något av det värsta som kan drabba ett barn. Det är faktiskt bättre att konsekvent bli bemött som dum och ointelligent. Då kan man nämligen lugnt räkna med att man är det. Man behöver inte tvivla på sin identitet. Byfånen är i så fall inte nödvändigtvis byns olyckligaste människa! Han har ju alltid och konsekvent fått höra att han är byns dummaste och mest ointelligente.

Vi har alla drabbats av inkonsekvent bemötande från en och samma person vid olika tillfällen, från en och samma person vid samma tillfälle (s.k. dubbla budskap) och från olika personer. För de flesta barn är skillnaderna inte så stora att det leder till påtagliga problem.

Men inkonsekvent bemötande från andra tunnar alltid ut barnets identitet. Sker detta tillräckligt ofta med tillräcklig styrka, får det enligt teorin påtagliga och negativa följder. En av dessa är individens stora beroende av *gruppen*. En person utan stabil identitet vet inte själv hur den skall bete sig i nya situationer. Därför blir personen extra känslig för vad som är eftersträvanvärt och vad som är förkastligt i de grupper av människor som han eller hon råkar hamna. Detta kan en erfaren iakttagare studera i skolklasser, arbetslag, ungdomsgång, etc. I sådana sammanhang finns ofta personer som är känsliga för vilka normer som existerar i just den där gruppen och som inte till något pris vill avvika. Personer med suddig självuppfattning blir som slavar under *grupptricket*. Grupptricket kan handla om att vara ”rätt”, att vara ”inne”, att ha de rätta kläderna, att tala med den rätta dialekten och att svänga armar och ben som de ”ledande” människorna gör.

Identifikation

Barnets föräldrar fungerar också som förebilder. Barnet ”studerar” sin mamma och sin pappa och ser hur de gör i olika situationer. Samtidigt försöker barnet härma detta. Kanske är det så att barnet letar efter de ”rätta” sätten att vara i olika situationer. Och vad skulle vara bättre än att efterlikna de personer som man är allra mest beroende av?

Man säger att barn *identifierar sig med* sina föräldrar när de studerar och härmar. Men inte bara föräldrarna är viktiga *identifikationsobjekt* för barn. Syskon, farfar, mormor, kompisar och andra till familjen närstående kan vara sådana identifikationsobjekt. Det kan också hända att en vilt främmande människa härmas av barnet i dess lek, t.ex. busschauffören eller snabbköpskassörskan.

När barnet kommer upp i tonåren (ungefär), brukar barnet stanna upp och tänka till.

- Måste jag för all framtid tycka och tänka som mamma och pappa gör? När skall jag egentligen ta steget ut i vuxenvärlden och stå på egna ben? Och varför låter dom mig inte göra som jag vill???

För att visa föräldrarna att man har en egen vilja och vill stå på egna ben, måste de flesta ungdomar gå till ”överdrifter”: byta frisyr, färga håret knallgult, sticka smycke genom näsvingen, tatuera märke på armen, dra sönder jeansen, sätta keps på huvudet.

På sin väg bort från barndomen söker de flesta barn upp nya identifikationsobjekt som kan ersätta deras föräldrar. Vad ungdomarna kanske inte känner eller tänker på, är att alla dessa ”protesthandlingar” oftast är hämtade från förebilder. Dagens kommersiella ungdomskultur står till tjänst med mängder av sociala uttryck att härma, t.ex. pop/rockidoler och andra kändisar.

Barnet söker sig alltså nya identifikationsobjekt när de gamla inte längre ger dem den frihet som de behöver.

Om föräldrarna på ett balanserat sätt låter tonåringen få prova nya identifikationsobjekt, kan denne till slut mixtra ihop en egen identitet. Den nya identiteten blir då *en slags blandning* mellan nytt och gammalt. Tonåringen är nu en blivande vuxen och på väg att bli en självständig individ.

Om föräldrarna däremot motsätter sig tonåringens självständighetsförsök, finns det endast två vägar att gå (förenklat uttryckt):

1. Tonåringen lyder sina föräldrar och utvecklas till en kopia av dem (fadern eller modern eller båda två). Priset är den egna självständigheten och den egna förmågan att tänka och handla i nya banor. En sådan vuxen människa gör vad den blir ”beordrad” att göra utan att fundera över om det är rätt eller förnuftigt att göra så.
2. Tonåringen blir tvungen att bryta sig loss ur föräldrarnas grepp genom att öppet revoltera. Ett slags krig utbryter. Risker är att tonåringen fortsätter med protesthandlingar som vuxen bara för att det ”känns bra att protestera”, gör sig omöjlig på arbetsplatser, på släktkalas och i andra sociala sammanhang.

Könsidentiteten

En av de viktigaste delarna av vår identitet är könet. Människan föds som en kropp, med eller utan snopp. Som pojke eller som flicka lär vi oss olika beteenden. I ett samhälle med bestämda könsroller blir detta tydligt, dvs. man fattar lättare hur man skall vara som kille/tjej, man/kvinna. Kanske är Sverige ett samhälle där otydligheten ökar därför att *jämställdheten* kräver att båda könsrollerna måste förändras. Detta kan ses som en större frihet. Men otydligheten kan också fungera som en initiativhinder: om man inte vet hur spelet fungerar så vågar man inte försöka.

I tonåren kan könsrollerna bli ett problematiskt område. Mängder av sociala situationer blir till svårlösta frågor. Den som har en stabil identitet känner däremot sig själv som *någon* och förmår ge och ta i ett socialt förhållande på ett balanserat sätt, utan att dominera eller låta sig domineras av den andre.

Ungdomsfylleri - ett exempel

Kalle skall ut i kväll. Hamnar i det vanliga gänget där han känner sig någorlunda hemma. Men Kalle har inte haft det så lätt. Hans stränga styvfar har behandlat honom ryckigt och utan konsekvens. Ibland har Kalle fått höra att han varit okey, ibland en odåga.

Men ikväll ska Kalle ut. Gänget har fått tag på sprit. Någon har köpt ut två 75:or vodka, en helt okey dryck för Kalle och hans kompisar. De samlas i en trädunge nära ett torg där det finns goda kollektivtrafikförbindelser åt alla håll. Kalle dricker och blir allt modigare ju mer alkoholen påverkar honom. Hans vanliga blyghet försvinner och han börjar prata högljutt, även med högstatuspersonerna i gänget. De behandlar honom ungefär som den obetydliga Kalle han brukar känna sig, men i takt med berusningen blir han allt tuffare.

Ikväll vill Kalle få ihop det med en tjej. Men han får aldrig den chansen. Fyllan gör honom till en raglande, illamående och till slut spyende person utan medveten verklighetskontakt. Till slut somnar Kalle i ett dike.

Vad var det som hände med Kalle?

Kalle är alltså en person med suddig självbild. Suddigheten fungerar som vilken annan begreppsotydlighet som helst. Har man en klar uppfattning så begriper man och kan hantera verkligheten på ett säkrare sätt. Har man en suddig uppfattning om sig själv, så begriper man inte sig själv och kan därför inte hantera sig själv.

Kalle hamnade i ett gäng där en stark och viktig norm var att dricka sig berusad. Alla i gänget ställde upp på normen och drack sig berusade. Men Kalle blev slav under grupptricket.

Det fanns även andra normer i gruppen den här kvällen. Men Kalle kunde inte hantera mer än ett krav åt gången. Han hade ingen tydlig identitet att sätta emot.

Den generaliserade andre

Vi speglar oss i andras reaktioner på våra handlingar. De andra visar oss vilka egenskaper vi har genom att ständigt signalera vad de tycker. Vi väger samman allt detta och får på så sätt en bild av oss själva. Den symboliska interaktionismen kallar detta för *den generaliserade andre*.

Den generaliserade andre är vår identitet. Identiteten har vi lärt oss av andra via språket. Språket är den väldiga värld av symboler som vi använder i den sociala interaktionen: verbala (orden), ”extraverbala” (tonfallet, etc.) och icke-verbala (kroppsspråket).

Utan andra människor så är du ingenting. Ditt ”jag” kan inte existera utan ett ”du”. De andra visar dig vem du är. Du är de egenskaper som du sett i spegeln. Och den spegeln är de andra.

Identitetstvivel och ångest

Den som har en suddig bild av sig själv mår inte bra. Det känns obehagligt, tomt och meningslöst. Identitetstvivel ger ångest. Personen vet inte hur den skall vara. Det blir svårt att framstå som en handlingsinriktad individ med egen vilja bland kompisar, i skolan, på jobbet och i familjen. Det blir svårt att agera för att nå sina mål. Livet känns meningslöst och det måste hända något, snart!

Att motverka identitetstvivels

Ett sätt att häva denna situation kan vara att försöka göra sig till en person med klar profil. En skinhead syns på stan. Femtio i flock syns ännu bättre. Killen med den stora, röda raggarbilen kan vara en ganska liten gosse bakom sin ”förklädnad”. Likaså tjejen med det solariebruna ansiktet.

Enligt den symboliska interaktionismen spelar vi våra sociala roller - samhällspositioner - inte bara som ett passivt svar på de krav som riktas mot oss som innehavare av en speciell roll. Vi har också ett behov av att vara någon, eller rättare sagt, att andra visar oss att vi är något. När de andra visar oss att vi är något, så visar de vilka egenskaper vi har. Först när vi har begrepp om våra egenskaper, så kan vi planera våra liv och handla som konsekventa individer.

Detta konsekventa sätt att uppträda i olika situationer gör det lättare för de andra att ge oss en identitet. När de gör det, så blir vi fastare i vår övertygelse om oss själva och vi tillskriver oss därigenom de egenskaper som de andra visar oss att vi har.

Det farliga identitetstvivlet

Människan hittar på en massa saker för att framstå som något speciellt. Hon hänger på sig smycken, hon klär sig i kostym och slips, hon klipper sin gräsmatta när det ”behövs”, hon betar sig kort och gott som ett mycket förutsägbart litet system. Men ibland hotas systemet och då kan hon bli farlig - mycket farlig. Tillsammans med andra identitetssvaga kan hon företa sig ohyggliga saker för att känna att hon är något. Något alldeles speciellt. Hon kanske tar på sig uniform. Hon organiserar sig. Hon marscherar. Hon våldtar, bränner, mördar och känner sig då äntligen som herre i sitt eget hus (trots att hon egentligen inte är det).

Stämplingsteorin - en del av den symboliska interaktionismen

Om en människa blir ansedd för att vara ”kriminell”, så ökar risken att hon verkligen blir det. Detta kallas för *stämplingsteorin*.

På samma sätt skapas ”dumma” människor, enligt teorin. Avviker man från det eftersträfvansvärda mönstret i klassrummet så riskerar man att stämplas som dum. *Blir* man stämplad behandlas man som dum. Efter ett tag blir det svårt att inte tro på detta själv. Känner man sig dum så undviker man naturligtvis vissa situationer, undviker att ta de där chanserna.

Man kan påverka sig själv och samhället

Den symboliska interaktionismen framställer inte samhället som ett ödesbestämt skeende vilket inte skulle kunna gå att ändra på. Den enskilde individen påverkar systemet. Men utan medvetenhet om de krafter som formar vår identitet, så torde vi inte kunna tacka nej till andra människors krav.

Arne Hirdman skrev i sin bok *Tankar och tidsbilder*: ”Att följa modet är att gå i mitten - varken först eller sist”.